

ANIMALS, EINES I PRODUCCIONS AGRÍCOLES

EN L'ONOMÀSTICA:

ELS SOBRENOMS NORD-CATALANS

PASQUAL TIRACH ALVENTOSA

A partir d'un extens corpus de sobrenoms recollits a tota l'àrea nord-catalana, han sorgit interpretacions relatives a les mentalitats i a les regles que regeixen el poble, així com elements reveladors de la inspiració popular a l'hora de crear motius.

Per aquest nostre col·loqui, del conjunt de la tesi doctoral (*Malnominació a la Catalunya Nord*, 1997) hem extret els sobrenoms portadors d'una informació lligada al món rural.

Les classificacions semàntiques (concentrades únicament sobre el sentit del mot emprat com a renom, sense tenir en compte les anècdotes) ens ofereixen una visió claríssima del tema: el món rural es reflecteix en els animals, els objectes i els cultius. No donarem una llista exhaustiva i precisa (seria fastigós per al lector, i, de fet, el conjunt que avui ens interessa ha estat publicat a les Edicions Trabucaire, sota el títol *Les Surnoms Catalans*, 270 pàgs, Perpinyà, 2001), però sí que precisarem entre parèntesi, algun poble d'on procedeix el malnom.

ANIMALS

Esmentem tot particularment el **porc**, la cria del qual ocupava un lloc central en la vida rural i en l'alimentació: MARIA MATA PORCS (Bulaternera), EN PORCALLES (Vilanova de la Raò), EN JEP TRUJA (Sant Llorenç de Cerdans), EN PERE VERRO (Arles), CAL VERROT (Angostrina)...

Citem alguns exemples d'ovins, que al total són bastant nombrosos i variats en quant a la forma: CAL BORREC (Llo), EL BORREGO (Trullars), CAL CORDE-RO (Càldegues), LA FEDA (Vinça), EL MARRÀ (Elna), LA LICA MARRANA (Prats de Molló), LA MOLTONA (Millars), EL XAI (més de quinze recurrències)...

Si bé els bovins fan una tímida aparició, com ara EN BANYA DE BOU (Sant Llorenç de la Salanca); EN PATLLARI BOTA BOUS (Sant Llorenç de Cerdans), EN JOAN DE LES VAQUES (Elna), EN MEIXINA (Vilallonga dels Monts), en canvi els caprins sorprenen amb una presència remarcable, dominats clarament per la cabra: EL BOC (Torrelles), LA CABRIDA (Espirà de l'Agllí), SALTA CABRITS (Elna), EN XIBETA (Ceret), CABRA (més de quinze recurrències entre les quals, LA CABRA SALTAIRE a Canet).

De la utilització de noms de bèsties del ramat en els sobrenoms nord-catalans, subratllem encara l'animal totem entre els èquids, el burro: EN MICHEL DE LA BURRA (Oms), JOAN DE LA BURRA BLANCA (Estagell), CAL RAMON BURROS (Hix), ESQUILA BURROS (Port Vendres), EL NEGA BURROS (Cornellà de la Ribera), EL XATO (Ceret).

Els ocells de corral ofereixen algunes mostres, L'ESCANYA OQUES (Sant Llorenç de la Salanca), EL PIC D'OCA (Codalet), EN PLOMA DE PIOC (Millars) però ho dominen tot el gall i la gallina amb més d'un centenar de sobrenoms que hi fan referència: EL GALL (a tot arreu), EL GALL MAL SANAT (Cervera), EN GALLINETA (el Soler), LA LLOCA (més de deu recurrències), ELS POLLETS (Bompàs), EL CAPÓ (Morellàs)...

La cria dels animals és, doncs, una font d'inspiració il·limitada que no es conforma a metamorfosar els individus, a caricaturar-los o a atribuir-los qualitats zoològiques mitjançant metàfores, sinó que recorre també als objectes lligats al ramat i a les accions laborals.

Efectivament, esmentem encara: CAL SOGALLA (Fontrabiosa) de 'sogallar', tondre les potes de les ovelles. EL TARGAIRE (Matamala), la 'targa' és un element del collar de la vaca, EL SARRIAIRE (Prada) que feia sàrries, EL BOQUER (Illa) que sanava els boccs, i un bon grapat de pastors.

Per completar-ho, afegim-hi els edificis lligats a la cria dels animals: EN CORRAL (Prats), CAN CORTAL (Serrallonga), EL SOLL (Santa Maria)...

OBJECTES

Pel que fa als objectes, destacarem que els malnoms ens ofereixen moltes variants per designar la campana que penja del coll de la bèstia: L'ESQUELLA

(Elna), L'ESQUELLÍ (Pià), LA TINDERELLA (Banyuls), TRUQUET (Soanyes), EN TUMBADA (Montferrer), i així ja encetem una nova categoria.

El treball de la terra es reflecteix en la creació popular mitjançant els sobrenoms, i si bé moltes d'aquestes eines han desaparegut avui, i amb elles el mot que les designava, tenim alguna oportunitat de retrobar-les ací.

ONZE BIGOSSOS (el Soler), JOSEP D'ESMAGALL (Estagell), CAL MAGALL (Matamala), LA LLAURA (Cotlliure), EL MANTÍ (Tesa) que designa el pal amb el qual els llauradors treien la terra que s'agafava a l'aper, CAL CUP (cóp) (Formiguera) que és, ens digueren, «la banya de bués per desar la pedra d'esmolat».

Trobem encara com a sobrenoms que s'apliquen a persones d'alçada reduïda: EL MESURET (Alenyà), EL PICOTÍ (la Tor de Querol)...

Devia ser freqüent que hom es fes el propi alcohol al mas, però els sobrenoms són avars d'il·lustracions: EN CREMA VI (Cotlliure), L'ALAMBIC (Torrelles). Si em permeteu una comparació amb un país nòrdic, Noruega, on em «vaig exiliar» precisament l'any que celebràvem el col·loqui, afegiria que he pogut constatar que en els sobrenoms noruecs apareix una recurrència sorprenent de recursos lingüístics per anomenar aquestes persones que solen cremar vi a casa.

Finalment, encara alguns edificis lligats a la ruralia: TONI DE L'ORRI (Sant Llorenç de Cerdans), EL PALLER (Vinçà).

PRODUCCIONS AGRÍCOLES

La vinya és el conreu més pal·lès en els sobrenoms. Citem: EN PARRA (Sant Andreu), ELS MALLOLES (Sant Feliu d'Avall), EL RABASSOT (Baixàs), EN VINYES CURT (Sureda), LA GASPA (Pià), EN RAPA (Ceret) aquests dos últims per a designar la raspa del raïm.

Les hortalisses ofereixen moltes metàfores a sobrenoms, en donem una petita mostra: EN CARBASSA (Salses), LA CARXOFA PRECIOSA (Sureda), EN CEBA I ALLS (Sant Genís), EN FAVASSA (Ribesaltes), EL NAP TERRIBLE (Vinçà), EN PELA PATANES (Elna)...

Citem encara: EL RECOQUILL (Bulaternera), que és un braçat d'herba (*sun fet vint recoquills*, ens digueren) i finalment per persones baixetes L'INXA (Illa) i L'EMPELT (Pesillà de la Ribera) que retrobem en l'activitat professional, i així tenim la transició feta per parlar d'oficis rurals.

Efectivament, el treball d'empeltar les plantes i els arbres podia ser atribuït a un especialista, un professional de l'inxa ja que, en la rúbrica professions, trobem L'EMPELTAIRE (la Clusa).

En aquesta categoria, esmentem també: CAL DALLAIRE (Puigvaledor), EL PATANAIRE (Banyuls dels Aspres) que feia venir patanes, trumfes, EL MOSSÈNYER (que, tot i no ésser l'amo, dirigeix la colla a les veremes).

Per tenir-lo del tot enllestit, esmentarem encara dues professions rurals ambulants, del temps on aquests homes recorrien el país per guanyar-se la vida: L'ESTAMAIRE (Port Vendres), amb variants L'ESTANYAIRE i REFATXAIRE (Nyer) que sabien fer lluir culleres i forquilles a les vigílies de Festa Major, i també CAL MARMANYER (la Llacuna), que venia llegums de poble en poble. Els informadors afegixen, comparant-lo a les bugaderes: *és calcús que ho sap tot dels altres, i d'ell, se'n sap pas res.*

Tothom comenta que el topònim serva amb eficàcia les formes antigues; no fa cap dubte que aquesta mostra de sobrenoms ens ha de convèncer que la malnominació juga també el seu paper en la conservació del patrimoni lingüístic i cultural.

Val a dir que l'agricultura fou el motor de l'economia local i que la major part del territori li era dedicada. Amb els malnoms brollen a la superfície uns dels elements més recurrents d'aquella societat.

En una àrea sotmesa a un poder polític i lingüístic aliè i anihilador, com ho és Catalunya Nord desenhà del 1659, on la parla i l'economia tradicional foren sacrificades sobre l'altar del turisme i de l'ambició, hom necessita lingüistes-gèlegs per treure a la llum els fòssils i regalar-nos de troballes; però la investigació del nostre passat no ens ha pas de fer descuidar la realitat quotidiana. El món rural a la Catalunya Nord és avui en plena crisi. El que queda de pagesia s'ha d'enfrontar amb els poders públics. Un agricultor nord-català ha estat condemnat a sis mesos de presó per haver-se rebel·lat. Li vull dedicar aquestes ratlles.

LLISTA ALFABÈTICA DELS SOBRENOMS ESMENTATS
(AMB EX. DE PROCEDÈNCIA)

Alambic (Torrelles)	Mesuret (Cases de Pena)
Baster (Sant Llorenç de Cerdans)	Moliner a tot arreu!
Bigossos (Onze Bigossos) (el Soler)	Mossènyer (Elna)
Boquer (Illa)	Nap Terrible (Vincà)
Borrec (Molig)	Onze Bigossos (el Soler)
Cabra Boja (Tor de Querol)	Parra (Sant Andreu)
Carbassa (Salses)	Pastor a tot arreu!
Carxofa Preciosa (Sureda)	Patanaire (Banyuls dels Aspres)
Ceba i alls (Sant Genís)	Pela Patanes (Elna)
Crema vi (Cotlliure)	Picotí (la Tor de Querol)
Cup (cóp) (Formiguera)	Rabadà (la Torre del Bisbe)
Empelt (Pesillà de la Ribera)	Rabassot (Baixàs)
Empeltaire (la Clusa)	Rapa (Ceret)
Esquella (Elna)	Recoquill (Bulatnera)
Esquellí (Vincà)	Refatxaire (Nyer)
Estamaire (Toluges)	Sanaire (Hix)
Estanyaire (Nyer)	Sarriaire (Prada)
Farga (Sant Llorenç de Cerdans)	Sogalla (Fontrabiosa)
Favassa (Ribesaltes)	Targaire (Matamala)
Ferrer a tot arreu!	Tillol (Sant Llorenç de la Salanca)
Gaspa (Pià)	Tinderella (Cameles)
Inxa (Illa)	Truquet (Soanyes)
Llaura (Cotlliure)	Tumbada (Montferrer)
Magall (Matamala)	Verro (Ceret)
Malloles (Sant Feliu d'Avall)	Xai (Arles)
Mantí (Millars)	Xibit (Vilanova de la Raó)
Manxers (els Angles)	
Maria Mata Porcs (Bulatnera)	
Marmanyer (la Llacuna)	
Mata Cabrits (Banyuls de la Marenda)	

